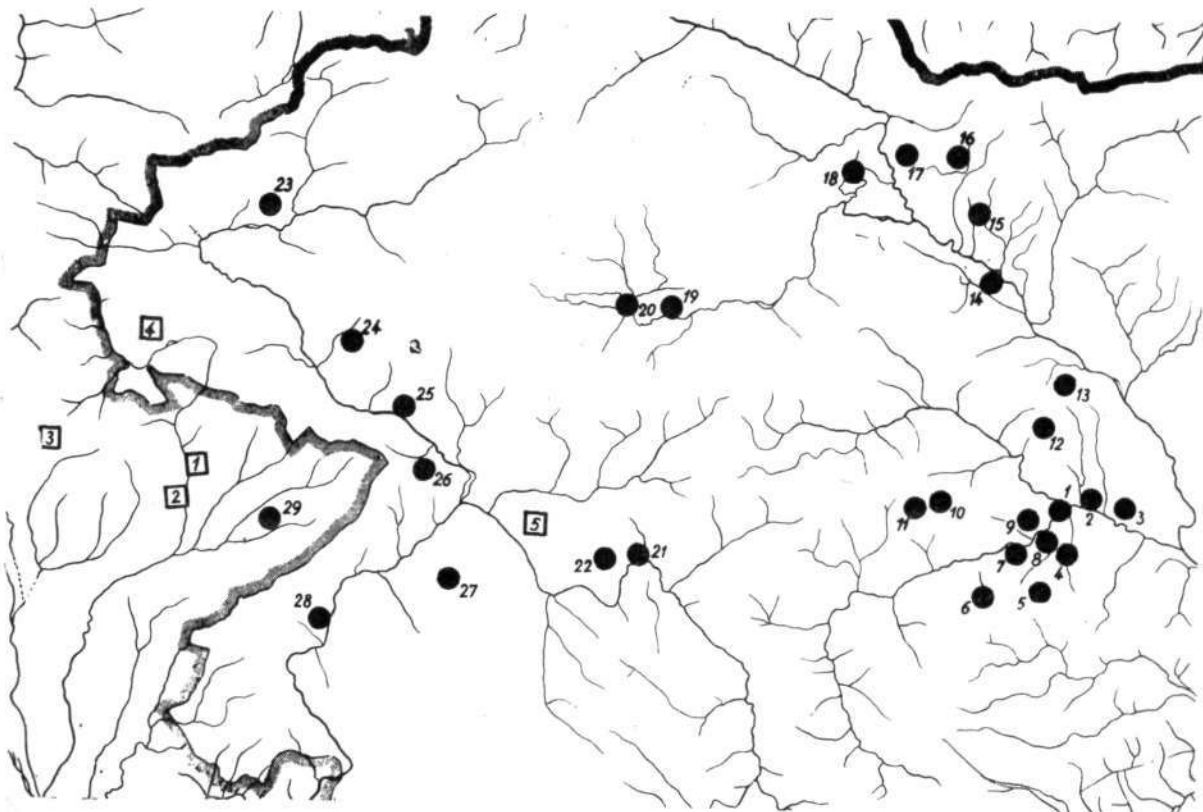

STAVBAR ANDREJ IN SLIKAR JERNEJ IZ LOKE V BENEŠKI SLOVENIJI

Škofja Loka je dobila v umetnostnozgodovinski podobi našega srednjega veka že nekak poseben sij, tako da bi jo smeli imenovati ne samo Barbizon slovenskega impresionizma, ampak tudi Nürnberg naše gotike. Kakor je namreč Nürnberg do katastrofe v zadnji vojski ohranil v svojem urbanističnem spletu med nemškimi mesti najmočnejši srednjeveški značaj, v katerem na slehernem koraku utriplje še spomin velikih umetnikov in njihovega dela, tako je Škofja Loka sredi prirodno in umetnostno bogate okolice postala med slovenskimi mesti živ srednjeveški dragulj, položen na blazino zelenja in vdelan v srebrnkasto ogrlico obeh Sor. Nobeno naših mest nam ni razkrilo toliko umetniških imen kot Škofja Loka, v kateri je več kot osemstoletna nepretrgana oblast freisinškega škofa sebi v korist, pa tudi meščanom ne v škodo, prizadevno podpirala razvoj vsakovrstnih obrti in obenem skupaj z močno meščansko zavestjo prebivalcev pripomogla tudi k umetnostni obogatitvi mesta. Poleg te notranje dinamike pa moramo omeniti tudi poseben geografski položaj mesta, v katerega se zliva svoj čas zelo pomembna prometna žila, ki je v srednjem veku povezovala Furlansko ravnino preko Kobarida, Tolmina, Cerčna in Poljanske doline z gorenjskim in srednjeevropskim prostorom. Zato je Loka mogla tudi v umetnostnem življenju postati nekako vozlišče, saj je preko Freisinga črpala nove in napredne umetnostne pobude iz osrčja Srednje Evrope, na drugi strani pa poživiljajoče dihala s pljuči domačega zaledja, v katerem ni manjkalo krepkega vetra od zahodne goriško-furlanske smeri.¹ Vsaj od poznega 14. stoletja dalje že lahko opazamo to oplajanje, čeprav se spočetka še ni prelilo v enovito simbiozo. Prvo večjo manifestacijo mu pomenijo tako imenovani »furlanski slikarji«, ki imajo stilno izhodišče v videmskem slikarskem krogu iz nasledstva mojstra Vitala da Bologna. Najstarejše priče njihovega dela na naših tleh so značilno razvrščene prav okoli Škofje Loke, pri čemer omenimo le Crngrob, Gosteče, Godešič, Spodnje Bitnje, Sv. Lovrenca, Sv. Križ nad Selci, Sopotnico, Bodovlje, Sv. Barbaro itd.² Z zorečim 15. stoletjem pa je prevzelo mesto umetnostne pobude odločilno v lastne roke. Loška umetnostna dejavnost prekaša po svoji intenzivnosti in ekspanzivnosti celo Ljubljano, saj je segla s svojimi izdelki in mojstri preko Gorenjskega na Dolenjsko, Štajersko in Primorsko prav do zadnjih meja Slovenske Benečije. V naši poznogotski arhitekturi ji gre celo eno vodilnih mest, saj je zelo verjetno, da je tip zvezdnatega oboka in dvoranske cerkvene stavbe zašel na kranjska tla z Bavarskega po posredovanju Freisinga in Škofje Loke, kjer je dozorela domača arhitekturna šola, ki je severnjaški stavbni koncept obogatila s primorsko kamnoseško kulturo, izražajočo se v številnih figuralno okrašenih

Zemljevid krajev s stavbami Andreja iz Loke in freskami Jerneja iz Loke. — Kvadrati zaznamujejo Andrejeva dela: 1. Brišče, 2. Sv. Ivan v Čele, 3. Porčinj, 4. Sedlo pri Borjani, 5. Ponikve nad Bačo; dodati bi morali še Volarje pri Tolminu, ki so zaznamovani s piko in številko 25. — Pike zaznamujejo Jernejeva slikarska dela: 1. Skofja Loka, 2. Suha pri Skofji Loki, 3. Godešič, 4. Sv. Andrej nad Skofjo Loko, 5. Sv. Ožbolt nad Skofjo Loko, 6. Sv. Filip in Jakob v Hribeih nad Poljansko dolino, 7. Brode v Poljanski dolini, 8. Bodovlje, 9. Sv. Lovrenc nad Skofjo Loko, 10. Cetena ravan, 11. Podvrh nad Poljansko dolino, 12. Planica nad Staro Loko, 13. Sv. Jošt nad Kranjem, 14. Otoče, 15. Otok pri Radovljici, 16. Sv. Peter nad Begunjami, 17. Vrba, 18. Bled (stara župna cerkev), 19. Brod v Bohinju, 20. Sv. Janez v Bohinju, 21. Reka pri Tribuši, 22. Polce na Sentviški gori, 23. Devica Marija v Polju pri Bovcu, 24. Koseč nad Drežnico, 25. Volarji pri Tolminu, 26. Volče pri Tolminu, 27. Koprivišče nad Kanalom, 28. Krestenica pri Kanalu, 29. Kravar v Beneški Sloveniji

sklepnikih in konzolah.³ Prav s tem arhitekturnim tipom je Loka segla daleč preko svojih regionalnih meja. Zajela je Gorenjsko, kjer je pobudila sorodno kamniško stavbno skupino, segla na Dolenjsko, kjer je glavni spomenik te tradicije župna cerkev v Šentrupertu, in na Notranjsko (Cerknica), na Primorsko pa so zašli loški stavbarji tako v Vipavsko dolino kot na Tolminsko. Mojstra, ki je dokončal obokanje ladje škofjeloške župne cerkve, srečamo okoli leta 1470 na delu v Podnanosu (Št. Vidu pri Vipavi), na Slapu pri Vipavi in pri sv. Urhu v Tolminu, mojstra, ki je zanesel loško ime in loški stavbni tip v Beneško Slovenijo, pa poznamo celo po imenu: *Andrej iz Loke*.

Precej je bilo že pisanega o tem stavbarju in vendar sta njegova oseba in delo zavita še v precejšnjo nejasnost. Da bi Ločanom priklical v zavest njegov spomin, bi rad tule nanizal, kar danes o stavbarju Andreju vemo.

Arhivalni viri nam doslej Andrejevega imena še niso razkrili, pač pa pričajo o njem napisne plošče, ki jih je vzdal v stene cerkva, katere je postavil. Prvi napis, ki je zašel v umetnostno literaturo, je vzdan v južno zunanjsčino župne cerkve v Ponikvah na Goriškem; ta je edini, ki ga poznamo znotraj naših meja, kajti vsi ostali so v Beneški Sloveniji. Prvi je opomnil nanj že leta 1855 S. Kocjančič,⁴ toda bral ga je »Maister Andre von Lass 148.« (zadnja številka v letnici namreč manjka). Po Kocjančiču je prevzel »Andreja iz Loža« (Lošjanin Andria) tudi I. Kukuljević-Sakcinski v svojem Slovníku⁵ in pri tem letnico napačno dopolnil v 1408. Tudi pri V. Stesku nastopa še vedno Andrej iz Loža;⁶ prvi je napis pravilno prebral dr. F. Stelè:⁷

maister andre
von lack
148

Napis je vklesan namreč z gotsko minuskulo, ki jo je res nekoliko težje prebrati. Mojster je imel najbrž take napisne plošče že kar na zalogi, dodajal pa jim je letnice in eventualno še kakšno ime; iz neznanega vzroka je na plošči v Ponikvah »pozabil« pripisati zadnjo številko letnice, kar moramo še bolj obžalovati, ker iz osemdesetih let ne poznamo nobenega drugega Andrejevega napisa.

Leta 1477 srečamo Andrejevo ime na napisni plošči v cerkvi sv. Ivana v Celè pri Landarju v Beneški Sloveniji. Takle je napis:

maister . andr
e . von . lack . ia
1^{mo}4^{mo}7^{mo}7 cob

Konca druge in tretje vrste nam razkrijeta še eno ime: (pomočnika z imenom) »iacob«. I. Trinko⁸ in S. Rutar⁹ sta brala Andrejevo ime sicer pravilno, težave pa jima je delal Jakob, ki sta ga transkribirala kot »ia(r)« (leto), zlog »cob« sta pa kar prezrla. Prvi je ploščo pravilno razrešil G. B. Corgnali,¹⁰ ki je pomagal tudi Jakobu do pravice.

Še zgovornejši je tretji benečanski napis, ki je vzdan na cerkvi v Porčinju (Porzus). Kolikor mi je znano, ta doslej v celoti še ni bil objavljen, vsekakor pa meri nanj Corgnalijeva opomba ob Jakobu, češ da bo o njem objavil kaj več kasneje; žal, tega ni storil. Pač pa je posredoval podatek o Jakobu dr. Steletu, ki tega pomočnika mimogrede že omenja.¹¹ Jaz poznam

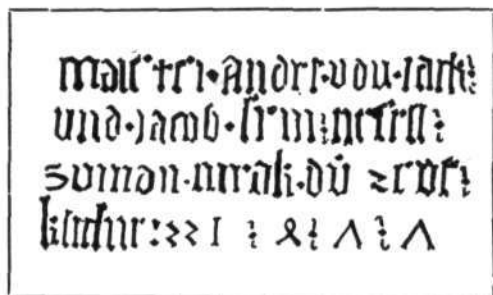
napis le po risbi, ki jo je napravil leta 1914 V. Šček, pa zraven napačno pripisal, da gre za ploščo iz Rakjuza. Celotni napis, ki omenja poleg Andreja in pomočnika Jakoba tudi dva ključarja, se glasi.

maister . andre . von . lack
vnd . iacob . sein . gesell .
svman . mrak . derzeit
kirchnr . 1477

Netočna risba v zadnjih dveh vrstah ne dopušča popolnoma jasnega branja.

Bolj problematičen je napis, vzidan v fasado nove župne cerkve v Briščah v Beneški Sloveniji. Dosedanji razlagalci¹² so ga brali: MAISTER ANDRE VON LACK MAI IAHRS 1477 ali celo: MAISTER ANDREAS VON LACK IM MAIMONAT 1477.¹³ Sam sem napis bral takole:

maister . andre
von . lack . marmbri
1477

Napis v Porčinju (Porzus). (Po Ščku.)

Napis pri Sv. Ivanu v Čele. (Po Corgnaliju.)

Pustimo še za zdaj razlago nejasne besede »marmbri« ob strani in poglejmo zadnji napis, ki ga je dosedanja literatura povezovala z Andrejevim imenom. Ta je vzidan v cerkvico sv. Silvestra v Dolenji Mjersi v Beneški Sloveniji. S. Rutar¹⁴ ga je bral: MAISTER AMB.... XII. APRILIS 1498, A. Leiss in L. Planiscig¹⁵ sta ime dopolnila v »Ambrogio«, Stelè, ki napisa sam ni videl, pa je pomislil, da gre morda tudi tu za ostanek Andrejevega imena.¹⁶ Corgnali¹⁷ je spet bral: 1498. XII APRILIS MAGISTER LVCAS. Zraven je objavil risbo napisa, ki ga berem jaz takole:

1498 . XII aprilis
magister . operis

Beseda »operis« bi bila lahko opravičljiva pa tudi na mestu, čeprav bi pomenila v tem primeru najbrž le stavbnega nadzornika in ne stavbarja samega. Ime samo, ki bi moralo priti v tretjo vrsto, sploh manjka! Niti značaj črk niti pozna letnica ne pričata v prid Andreju.

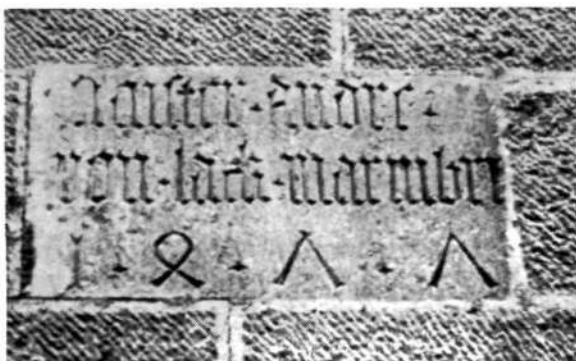
Uganko pomeni beseda »marmbri« v Briščah. Prof. dr. M. Kosu se moram zahvaliti za možno razlago v smislu »ma(giste)r in Bri(xis)« (mojster v Briščah), toda pri tem nas ne zadovolji krajšava »mar« za »magister«. Morda bi prvi

zlog »marm« lahko dopolnili v »marmorarius«, drugega pa v »brixensis«, kar bi pomenilo torej kamnoseka v Briščah. Seveda tudi ta razlaga ni prepričljiva, čeprav se zlog »bri« res zelo verjetno nanaša na Brišče. To pa bi dopuščalo misel, da se je mojster Andrej, ki je bil sicer loški rojak, vsaj za nekaj časa naselil v tej beneškoslovenski vasi. Ker doslej na loškem ozemlju Andrejevih stavb nismo nikjer zasledili, bi smeli sklepati, da se je njegovo delovanje omejevalo le na zahodni del Slovenije in da Škofja Loka ni bila sedež njegove delavnice. H. Špekonja je končno še izrazil hipotezo, da se v besedi »marmbric« skriva morda ime »Marn« — torej: marn i(n) bri(xis); pri tem naj bi šlo spet za nekega domačega Andrejevega pomočnika, ker je priimek Marn, Marin v Briščah še danes doma.¹⁸

Zal, so razen cerkve sv. Ivana v Čelè vse z Andrejevim imenom signirane stavbe prezidane ali porušene, tako da so od njih ostale le napisne plošče. V Ponikvah je bila cerkev popolnoma barokizirana, vendar je vsaj severna stena ladje še srednjeveška — pa starejša od Andrejevega časa! Ostanki fresk, ki smo jih našli na njej, kažejo še na čas okoli sredine 15. stoletja. To bi pomenilo, da je morda Andrej v Ponikvah prizidal le — zdaj porušeni — prezbiterij. Pa tudi v Čelè nimamo opraviti z enovito stavbo; ladja je le naravna votlina, h kateri je Andrej prizidal prezbiterij. Vanj vodi slavolok z obojestransko posnetim oglom, ki prehaja spodaj preko »ajdovega zrna« v pravi kot. Slavolok je precej širok, zmerno zašiljen in obogaten s kapiteloma, katerih profil je žleb med dvema palicama. Prezbitenij je zaključen s tremi stranicami, prvo polje pa je kvadratno. Obok je zvezdastorebrast, vendar je nad zaključnim delom nekoliko deformiran. Konzole na stenah, iz katerih izhajajo rebra, so precej velike in figuralno okrašene. Tako vidimo tu dva angela z napisnim trakom, klečečo figuro z molilno sklenjenima rokama, moža, ki piha v dude in drugega, ki igra na gosli; na eni konzoli je možak s spodvitima nogama, na drugi spet mladenič z majoliko in s kozarcem v rokah in z grozdom nad ramo. Trije sklepniki v osrednji osi so figuralni: na centralnem je Kristusova glava, nad oltarjem Marija z golim Jezuškom v naročju, katerega drži z desnico za desno stopalo, sklepnik ob slavlouku pa ima podobo svetnika s knjigo v rokah, ki utegne biti patron cerkve sv. Janez Krstnik. Stranski sklepniki so okrašeni s ščitci in z rozetami, eden s soncem in eden z zvezdo, vmes pa je tudi sklepnik z Andrejevim mojstrskim znamenjem v ščitu — ponovnim stavbarjevim podpisom. Motivno se sklepniki in konzole naslanjajo na vzore, ki jih poznamo v gorenjski arhitekturni skupini in posebno še v loško-kranjski in kamniški delavnici; na to izhodišče kaže lepo motiv Kristusove glave ali drža Marije, ki spominja n. pr. na Marijin sklepnik v prezbiteriju v Radovljici, v podkorju kranjske župne cerkve, v prezbiteriju sv. Urha v Tolminu itd. Stilno se klesar nebogljenost naslanja na predloge, ki konservativno vztrajajo pri tradicijah »mehkega sloga« prve polovice 15. stoletja, tehnično pa zapada v rustikalnost in — na sklepnikih — v ploskovitost, ki spominja kar na primitivne kraške kamnoseške izdelke.

Dr. F. Stelè¹⁹ je upravičeno poudaril, da je Andrejeva arhitektura zelo sorodna gorenjski gotiki in da je mojster prevzel gorenjski stavbni koncept, pri izvršitvi pa da so se uveljavile tudi nekatere krajevne posebnosti, ki se kažejo v obdelavi figuralnih detajlov, zlasti pa v sicer šilasto zaključenih, toda v zgornjem delu z gladko, suličasto izrezano ploščo zaprtih oknih, kakršne pozna mediteranska gotika. Kot primorsko posebnost bi lahko dodali še kapitela v slavlouku, ki so osrednjeslovenski gotiki tuji oziroma kažejo povsod,

kjer jih srečamo, v primorsko smer. Vprašanje pa je še, če smemo izdelavo figuralnega okrasa pripisati res lokalnim kamnosekom, kajti po pravilu je moral tega izdelati stavbni mojster, ki je bil obenem tudi kamnosek.²⁰ Seveda so bile pri tem možne tudi izjeme. V tem primeru bi utegnil biti klesar konzol in sklepnikov »pomočnik Jakob«;²¹ tega pa nikakor ne smemo identificirati z rezbarjem Jakobom iz Loke iz drugega desetletja 16. stol.

Napis v Briščah

Toda vsaj dve stavbi nas še vabita, da bi ju uvrstili v Andrejev opus: cerkev sv. Brikcija v Volarjih pri Tolminu in pokopališka cerkev na Sedlu pri Borjani. Andrej ju sicer ni »podpisal« s ploščama, pač pa vidimo v obeh enako mojstrsko znamenje kot pri sv. Ivanu v Čelè, le da je tu zrcalno obrnjeno. Kot dokazuje mojstrsko znamenje mojstra H R na sklepniku sv. Jakoba v prezbitoriju škofjeloške župne cerkve, je taka zrcalna »inverzija« mogoča, čeprav je v Loki pogojena v heraldični legi (levo in desno od osrednje figure),²² česar pa o znamenjih v Volarjih in na Sedlu ne moremo trditi. Prvo je namreč na severni, drugo na južni strani prezbitorija in vendar sta obe enako obrnjeni. Ta problem mora torej še počakati na rešitev.

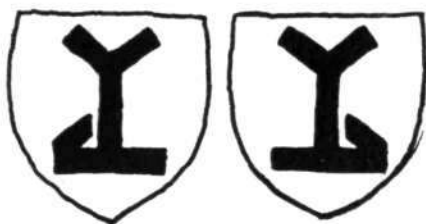
Cerkev v Volarjih je datirana s ploščo na jugozahodni zunanji steni prezbitorija: 1475. Razmeroma velika ladja prehaja v prezbitorij preko slavloloka, ki je malo ožji od prezbitorija, zelo zmerno šilast in ima enaka kapitela kot slavlolok v Čelè. S tremi stranicami zaključeni prezbitorij je prekrit z zvezdastim obokom, čigar rebra izhajajo iz geometričnih konzol. Na sklepnikih vidimo v sredini Marijo z Jezusom, nad oltarjem sv. Andreja, na tretjem v glavni osi pa sv. Brikcija. Na južni strani je podoba sv. Marjete (?), na severni ob slavloloku pa mojstrsko znamenje stavbarja. Ostali sklepniki so ščitci in rozete, ki so obdelane nekoliko bolj plastično kot figure, ob katerih bi lahko ponovili, kar smo zapisali že ob landarskih. Zunaj obdaja prezbitorij pristrešeni talni zidec, glavni vhod pa je šilast in profiliran z žlebom in s palico. Prvotno je imela cerkev nad fasado namesto zvonika le odprte stolpne line.

Cerkev v Volarjih je torej starejša od Andrejevih stavb v Benečiji, znamenje na oboku in značaj številke na plošči z letnico pa priča vsaj za veliko Andrejevo bližino, če ne za njegovo avtorstvo. Pač pa konzole niso figuralne kot v Landarju in žarkov okoli Marijinega sklepnika, kakršne poznamo tudi po Gorenjskem, pri sv. Ivanu v Čelè prav tako ne opazimo. Verjetno pa je, da gre oboje na rovaš starejšega nastanka stavbe?

Pokopališko cerkev v Borjani je prvi povezal z Andrejem C. Avguštin,²³ kajti mojstrsko znamenje je tu enako kot v Volarjih. Prezbitorij je trostrano zaključen in obdan s pristrešenim talnim zidcem. V podolžno, v ostrešje odprto ladjo vodi šilastoločen portal, ki je profiliran nekoliko bogateje kot v Volarjih: s palico med dvema žlebovoma. Slavlolok je zelo širok, lahko zašiljen in posnetih robov, nima pa kapitelov. Konzole pod zvezdasto razpetimi rebri oboka v prezbitoriju poživljajo debelušne, brezbrade maske, le v zaključnih

1129.8. xij Aprilis
 Inauguratio nimbis

Napis v Gorenji Mjersi.
 (Po Corgnalliju.)

Mojstrski znamenji: levo pri Sv. Ivanu
 v Celè, desno v Volarjih in na Sedlu

oglih je ena geometrična in druga okrašena s ščitcem. Na osrednjem sklepniku vidimo Kristusovo glavo s križnim nimbom in z listi, severno od oltarja je ščit s trnjevo krono in z žebli, južno pa mojstrsko znamenje. Na ostalih sklepnikih so ščitci in rozete. Po ikonografski motiviki se torej ti sklepniki močno ločijo od ostalih, ki smo jih spoznali v Andrejevem krogu, prav tako pa izpadajo motivno in po kvaliteti tudi glave na konzolah. S tem se ponovno zapleta problem Andrejevega avtorstva: ali se to omejuje le na stavbo in je njen kamnoseški okras delo pomočnika — ali pa kaže obrnjeno znamenje res samo Andrejevo bližino? Osebnost sem bolj naklonjen prvi misli. — Slavolok brez kapitelov bi dokazoval, da utegne biti cerkev na Sedlu starejše delo, iz časa, ko Andrej še ni prevzel primorskih stavbnih elementov. Na žalost so vrhovi oken tako v Volarjih kot na Sedlu zazidani in jih zato ne moremo primerjati z okni v Celè.

C. Avguštin je pripisal Andreju tudi cerkev Marije Snežne nad Breginjem, češ da je po arhitekturnem izrazu in kamnoseškem okrasu zelo sorodna sedelski. Sklepniške krase Marijin relief, Kristusova glava, mladenič s sklenjenima rokama in rozete, konzole pa poživljajo, razen dveh, spet glavice. Sam tega spomenika nisem videl in zato o njem ne morem izreči sodbe.

Po stilnem izrazu sklepnikov, ki jih poznam le po Špekonjevi fotografiji, bi verjetno smeli pomakniti v Andrejevo bližino tudi cerkev sv. Urha nad Roncem.

Cerkvi na Sedlu in v Volarjih pri Tolminu lahko torej pripišemo Andreju iz Loke ali vsaj njegovi delavnici, spadali pa bi med starejša dela te skupine. Leto 1477 je mojstra zaposlilo v Beneški Sloveniji v Briščah, pri sv. Ivanu v Celè in v Porčinjju, v osemdesetih letih pa ga srečamo spet na Goriškem, v Ponikvah nad Bačo. Prav v letu 1477, ki pomeni vrhunec Andrejevega dela v

Benečiji, je ta meseca oktobra trepetala pred hudim turškim napadom, ki je planil čez Sočo in zalil vso Furlanijo do Taljamenta in segel še čez do Piave.

Andrej iz Loke se torej izvije iz teme zgodovine precej nanaglo v sedemdesetih letih 15. stoletja in se na Ponikvah v osemdesetih letih spet poslovi. Ali njegovo delo res časovno ne obsega več kot dobro desetletje? Za zdaj na to vprašanje še ne znamo odgovoriti. Vsekakor je njegov arhitekturni koncept dozorel okoli leta 1470 na Gorenjskem, morda ob dozidavi škofje-loške župne cerkve, nakar se je mojster,

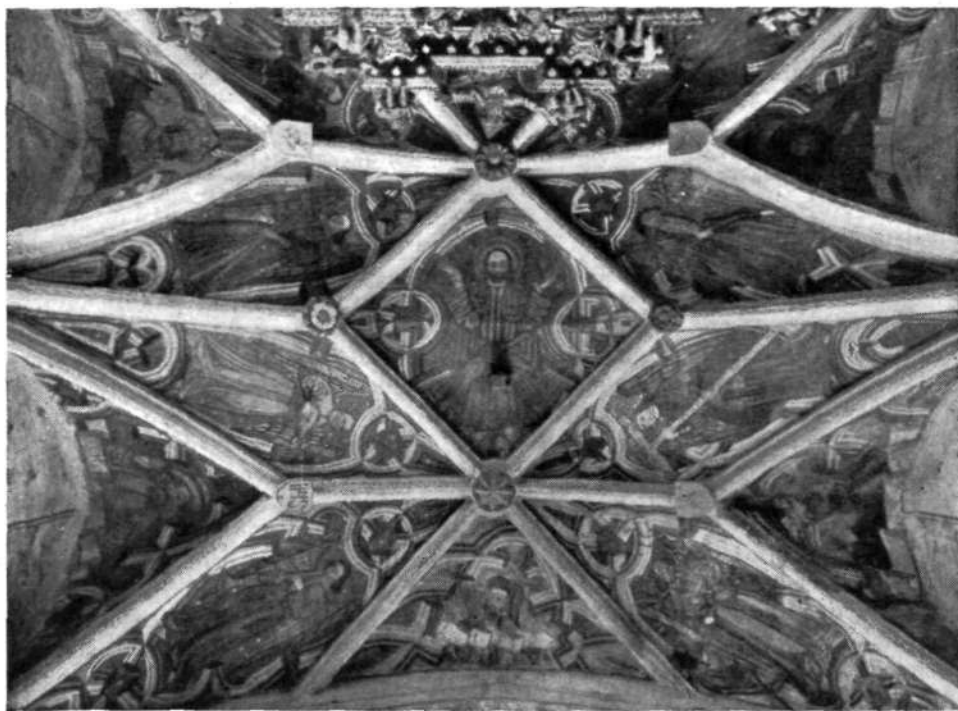
Mojstrsko znamenje na Sedlu pri Borjani

morda zaradi močne lokalne konkurence, umaknil v Beneško Slovenijo. Razen v nekaterih podrobnosti (suličasto izrezane kamnitne plošče v oknih, ki nadomeščajo krogovičje, kapiteli v slavlolu, ladja z odprtim ostrešjem, odprte stolpne line) se njegova arhitektura v ničemer ne loči od skromnejših gorenjskih podružnih cerkva, sezidanih v drugi polovici 15. stoletja, in pač ne presega povprečne kvalitete. Značilno pa je, da je mojster svoja dela ponosno signiral z napisnimi ploščami in z mojstrskimi znamenji. Umetnostnogeografsko pa je njegov pojav v Benečiji vendarle pomemben: dokazuje nam povezanost najzahodnejših slovenskih dežel, ki so bile že od leta 1420 pod oblastjo beneške republike, z gorenjskim kulturnim prostorom in posebej s Škofjo Loko: pri zidavi cerkva so namreč odločali beneškoslovenski kmetje sami na svojih večah — »bankah«, katerih ena je bila v Landarju. Verjetno je res prav Andrej zanesel v Beneško Slovenijo nov gorenjski in srednjeveški arhitekturni tip, ki se je nato tod udomačil, ne upal pa bi si trditi, da je tod utrdil tudi svojo arhitekturno »šolo«. Zgolj v luči Andrejeve tradicije bi si morda lahko razložil nastanek cerkve sv. Janeza v Dolenjem Barnasu in zlasti cerkve sv. Urha nad Roncem, mnogo teže pa arhitekturni tip cerkve v Lipi ali cerkev sv. Kvirina pri Šempetru Slovenov, ki jo je sezidal, kot kaže napis na plošči, leta 1495 »magister Martin Pirich«.²⁴ Lipo odlikuje izredno bogastvo sklepnikov, ki spominja — vsaj motivno — bolj na sv. Urha pri Tolminu kot na Andreja, in podobno velja tudi za cerkev sv. Kvirina. Obe stavbi imata okoli prezbiterija že žlebasto profiliran renesančen talni zidec, v Lipi so kapiteli slavloloka figuralno okrašeni (dva leva) in konzole so nadomestili služniki. Primorska in beneškoslovenska arhitektura je torej kaj kmalu začela iskati nove arhitekturne rešitve, ki pa jim je temeljno izhodišče zakoreninjeno v gorenjski tradiciji. O tem nas prepriča vrsta cerkva v Posočju, v Brdih in na Tolminskem (Avče nad Kanalom, Marija Snežna nad Avčami, Sv. Ana pri Kanalu, Kojsko in Nozno v Brdih, sv. Danijel pri Volčah, Svino in Sužid pri Kobaridu, Podbela pod Breginjem itd.).

Toda v dne, ko je Andrej najbrž že zapustil Benečijo, se je tod naselil drug škofjeloški rojak — Bernardov sin Klement Naistoth iz Loke. Tega je 7. marca 1480 imenoval čedadski kapitelj za vikarja v Šempetru »in Sclavonibus«, 18. septembra 1484 pa je bil imenovan še za župnika v Hočah pri Mariboru. Bolj kot Hoče pa je Klementa privlačevala Beneška Slovenija — verjetna zaradi bližine in dobrih zvez s Čedadom in Oglejem. V letih 1487 in 1492 je spremljal oglejskega vizitatorja po slovenskih pokrajinah. Leta 1498 ali 1499 se je hoški župniji odpovedal in umrl leta 1531 kot šempetrski vikar.²⁵

Andreja iz Loke Klement najbrž ni mogel več podpirati z naročili, pač pa je privabil na Beneško drugega svojega rojaka, slikarja *Jerneja iz Loke*, ki je bil celo priča ob vikarjevi oporoki leta 1531 (»Bartholomaeus pictor de Loch«).²⁶

Ne nameravam se spuščati v dolgovezno naštevanje vseh doslej znanih, ohranjenih in neohranjenih Jernejevih slikarskih del, ki so razsuta po vsem Gorenjskem, po Tolminskem in Kanalskem — o tem nas bolje pouči objavljeni zemljevid. Deloval je v dvajsetih in tridesetih letih 16. stoletja. Najstarejše njegove datirane freske so krasile cerkev sv. Daniela v Volčah pri Tolminu; nastale so leta 1526 (danes uničene). Leta 1535 je poslikal prezbiterij pri Sv. Ožboltu pri Škofji Loki, zadnjikrat pa ga srečamo na delu leta 1536 na Policah pri Šentvidski gori — in v Beneški Sloveniji. Tako se je čopič neutrudnega slikarja selil po gorenjskih vaseh, zašel na Goriško in spet nazaj na

Freske na oboku cerkve sv. Lucije v Kravarju

Loško, snoval nove poslikave, popravljaj stare (kot n. pr. na Suhi pri Škofji Loki ali v Koseču nad Drežnico) ali dopolnjeval s freskami še neposlikane dele cerkvenih sten. Da, celo kmečke in meščanske hiše je poživljal s svojimi barvami, kot pričajo slikarije v Podvrhu nad Poljansko dolino, v (porušenem) »fraunofu« v Stari Loki ali na Policah na Goriškem. Svoj slikarski program je Jernej uspešno in dekorativno podrejal dani arhitekturi in ikonografskim predpisom, po kvaliteti pa ni presegel ravni solidne slikarske obrti. Stiki s furlanskim slikarstvom odmevajo tudi v njegovem delu (n. pr. na Policah, pri Sv. Filipu in Jakobu nad Poljansko dolino itd.), ki v pozni dobi razkriva celo nekaj renesančnih oziroma furlanskih črt, čeprav je na splošno ujeto še v srednjeveški predstavi svet. V Furlaniji bi mu lahko postavili ob stran sorodno ubrani čopič mojstra Zuana Paola Thannerja, ki je zašel tudi na naša tla, ko je poslikal prezbiterija cerkva v Svinem pri Kobaridu in na pokopališču v Borjani²⁷ in čigar delo zajema čas od 1514 do 1535. Prav gotovo je bil ta marljivi furlanski mojster loškemu Jerneju v Benečiji resen in celo nekoliko kvalitetnejši tekmeč, zlasti ker se je okoriščal tudi s pridobitvami renesanse. Vse pa kaže, da je imel Jernej v vikarju Klementu ne samo prijatelja in rojaka, ampak tudi pokrovitelja in mecena, ki ga je ščitil pred furlansko konkurenco. Toda za čudo, vse do nedavnega nismo mogli Jernejevega čopiča v Beneški Sloveniji nikjer zaslediti. Šele leta 1958 sem naletel nanj v cerkvi sv. Lucije v Kravarju nad Šentlenartom. Poslikana sta bila prezbiterij in ladja. Freske na oboku prezbiterija se vsaj navidezno še podrejšo ustaljenemu

ikonografskemu kompleksu (»kranjskega prezbiterja«), toda med njimi manjkajo slike ali simboli evangelistov. V osrednjem rombičnem polju vidimo Kristusa, sedečega na mavrici, okoli njega so v krakih zvezde razvrščeni angeli z orodji trpljenja, rombični polji ob slavoloku pa polnita angela z mandolino in s tubo. V trikotniku med tema je naslihan mož s turbanom in s trakom, na katerem je letnica 1536. Trikotna obočna polja ob stenah zavzemajo slike sedmerih prerokov.

Vendar se mi zdi, da so slike na oboku že preslikane, kajti oblikovno so sicer zveste Jernejevi slikarski maniri, izredno trda črta čopiča pa ne priča več zanj. Vse Jernejeve značilnosti pa kažejo freske v ladji, ki so jih, žal, prebelili, le na slavoloku se delno kažejo izpod beleža. Na levi strani slavoloka opazimo angela z napisnim trakom (pač iz prizora Marijinega oznanjenja), v polju nad njim pa je

Freske angela na slavoločni steni cerkve sv. Lucije v Kravarju

le delno odkrita nejasna figura. Na južni strani slavoloka se kaže postava v širokem klobuku, v polju nad njo pa konjska noga (morda del slike sv. Jurija?). Freska angela nam velja lahko kar za Jernejev podpis, saj pričajo za mojstra tako značilne ozke oči kot trikotna rdečica na licih ali poudarjeni podbradek, predvsem pa sam duktus čopiča in topli kolorit.

Tako se nam je posrečilo prvič dokazati, da je Jernej res deloval tudi v Beneški Sloveniji, in sicer tudi še v času po Klementovi smrti, če se smemo zanesti na letnico 1536. Gotovo se bodo tem freskam pridružile v Benečiji še katere — kolikor seveda niso propadle s cerkvenimi stavbami vred.

Opombe

1. E. Cevc, Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša, Loški razgledi I, 1954, str. 65 sq. — 2. F. Stelè, Die friaulische Gruppe in der gotischen Wandmalerei Sloweniens, Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959, Wien 1959, str. 263 sq. — 3. F. Stelè, Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji, ZUZ XV, 1938, str. 6 sq.; E. Cevc, Kranjska župna cerkev v luči stavbarniškega reda, 900 let Kranja, Kranj 1960, str. 117 sq.

4. Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853, (Solski) Prijatelj IV, Celovec 1853, str. 378. — 5. Slovník umjetnikah jugoslovenskih, Zagreb 1858—1860, str. 231. 6. Naši stavbarji minule dobe, ZUZ III, 1923, str. 2. — 7. Epigrafične drobtine, II. Stavbar Andrej iz Loke, ZUZ V, 1923, str. 47 sq. To je temeljni spis o našem mojstru. Moj članek o umetnosti Beneške Slovenije v zborniku Beneška Slovenija (Gorica 1950, str. 112 sq.) je v marsičem nepopoln in tako tudi v odstavku o Andreju. — 8. Beneška Slovenija, DS 1898, str. 187. — 9. Beneška Slovenija, Ljubljana 1899, str. 58. — 10. Curiosità epigraphiche, II. L'iscrizione di S. Giovanni d'Antro, Bolletino della Società filologica friulana »Ce fastu?«, XIII, Udine 1958, str. 293 sq. Avtor se sklicuje tudi na dve predteli: A. Gujon, Gli Sloveni in Friuli, Pagine Friulane VI, 1895, str. 133, in G. Grion, Le iscrizioni di S. Giovanni d'Antro, ibid. str. 170. — 11. Gotske dvoranske cerkve..., o. c. str. 24; isti, Umetnost v Primorju, Ljubljana 1960, str. 49. — 12. I. Trinko, o. c., S. Rutar, o. c. str. 39, F. Stelè, ibid. — 13. Gujon, o. c. str. 133, in za njim A. Leiss e Leone Planiscig, Lessico biographico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operarono, Forum Julii II, str. 232. — 14. O. c. str. 29. — 15. O. c. str. 230. — 16. Ibid., str. 48. — 17. Curiosità epigraphiche, I. L'iscrizione di S. Silvestro (Merso di Sotto), »Ce fastu?«, XIII, 1957, str. 118. — 18. H. Špekonju se toplo zahvaljujem, da mi je dovolil vpogled v svojo rokopisno topografijo cerkva bivše šempetrške župnije. — 19. Epigrafične drobtine IV. Magister Martinus Petrich, ZUZ VI, 1926, str. 152 sq. — 20. Prim. E. Cevc, Kranjska župna cerkev v luči stavbarniškega reda, o. c. str. 119 sq. 21. F. Stelè, Umetnost v Primorju, o. c., str. 49. — 22. E. Cevc, Kipar HR, Loški razgledi III, 1956, str. 164. — 23. »Breginjski kot«, Varstvo spomenikov IV, Ljubljana 1951-52, str. 30. — 24. F. Stelè, Epigrafične drobtine IV, o. c. str. 147 sq. — Spočetka je dr. Stelè bral ime za Petrich, kasneje je prevzel Grionovo oziroma Rutarjevo transkripcijo »Pirich« (Umetnost v Primorju, o. c., str. 48). — 25. Doslej znane podatke o Klementu Naistothu je zbral dr. M. Kos v razpravi O imenih in osebah nekaterih umetnikov na Slovenskem v srednjem veku, ZUZ NV V-VI (Laureae F. Stelè septuagenario oblatae), 1959, str. 297 sq. — 26. F. Stelè, Slikar Jernej iz Loke, GMDS IV—VI, Ljubljana 1924-25, str. 24 sq; isti, Cerkevno slikarstvo med Slovenci I., Celje 1937, str. 265 sq; isti, Umetnost na Primorskem, o. c. passim. — Zadnji čas se je podrobneje ukvarjal z Jernejem iz Loke kolega Ivan Stopar, ki se mu zahvaljujem tudi za dopolnilo seznama Jernejevih del. — 27. G. Marchetti, Gian Paolo Thanner, pittore e intagliatore in Friuli, Sot la nape IX, Udine 1957, str. 5 sq.; isti, Ancora pitture di G. P. Thanner, Sot la nape X, 1958, str. 1 sq.

Zusammenfassung

DER BAUMEISTER ANDREAS VON LACK UND DER MALER BARTHOLOMAUS VON LACK IN SLOWENISCH VENETIEN

Škofja Loka, der ehemalige Besitz des Bischofs von Freising, war im Mittelalter nicht nur ein wirtschaftlich bedeutender, sondern auch in künstlerischer Hinsicht blühender Ort. Sie liegt an der Straße, die über das Poljanetal und Tolmin die Friaulische Ebene mit Oberkrain und Mitteleuropa verbindet. Darum ist es auch verständlich, daß hier auch kunstgeschichtlich mitteleuropäische und mediterrane Akzente in der Kunstsprache anregend wirksam waren. Seit dem Ende des 14. Jahrhunderts können wir in diesem Raum eine lebhaftige Tätigkeit von Malern friaulischer Richtung beobachten; in Škofja Loka selbst waren im Mittelalter mehrere Bildschnitzer, Maler und Baumeister ansässig. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts verpflanzte sich nach Oberkrain — wohl über Freising und Škofja Loka! — das Ideal der bayerischen Hallenkirche, was uns die Pfarrkirchen in Škofja Loka, Kranj, Radovelja usw. bezeugen. Als lokalen, von der Steinmetzkultur des Küstenlandes angeregten Beitrag können wir die reiche figurale Steinmetzdekoration (Schlusssteine, Konsolen) dieser und anderer Kirchen betrachten. Aus diesem Kreis stammt auch der Baumeister »Andre von Lack«, der laut Inschrifttafeln und Meisterzeichen mehrere Kirchen im Görzer Gebiet und im Venetianischen Slovenien (heute in Italien) erbaut hatte. Inschriften aus dem Jahre 1477 erweisen ihn als Erbauer der Kirchen in Brišče und Porčinj (Porzus) und des an eine als Kirchenschiff dienende Grotte angebauten Presbyteriums in Sv. Ivan v Čele (San Giovanni d'Antro); aus den achtziger Jahren (148.) ist die Kirche zu Ponikve im Görzer Gebiet datiert; nur durch Steinmetzzeichen sind aber als Andreas Werke die 1475 erbaute Kirche in Volarji bei Tolmin und die un-

datierte Friedhofskirche zu Sedlo bei Borjana bezeugt. Die Andreas Kirchenarchitekturen zu Porčinj, Brišče und Ponikve sind leider nicht mehr erhalten. Die Inschrift zu Dolenja Mjersa bei St. Peter an der Natisone (Sempeter Slovenov), die bis jetzt nicht richtig gedeutet wurde, steht mit Andreas in keiner Beziehung; ich deschiffriere sie folgendermaßen: »1498. XII aprils / magister operis«, wobei des Meisters Name fehlt.

Andreas stammte wohl aus Škofja Loka, seine Bautätigkeit erstreckte sich aber vor allem über die westslowenischen Gebiete; vielleicht war er eine Zeit sogar in Brišče ansässig, da die dortige Inschrifttafel noch ein ungeklärtes Wort »marmbri« enthält, dessen zweite Silbe vielleicht mit »in Bri(xis)« zu erklären wäre. — Andreas hat also in slowenische Westgebiete den Typus des Sternrippengewölbes mit reichen figuralen Dekoration gebracht, wobei er dort jedoch einige lokale Besonderheiten übernahm (z. B. deckenloses Kirchenschiff, die lanzetartig ausgesägten Plattenfüllung statt Maswerk in den Fenstern, die Kapitäle in dem Triumphbogen usw.). Beim Sv. Ivan v Čele und Porčinj wirkte mit ihm auch ein »Jacob sein Gesell« (Steinmetz?).

Andreas war kein hervorragender Baumeister; nach Slowenisch Venetien hat er nur den Bautypus und nicht eine »Schule« gebracht, sodaß der Meister Martin Pirich, der 1495 die Kirche des hl. Kvirinius bei St. Peter an der Natisone erbaut hatte, oder der Meister der Kirche zu Lipa (Tiglio) falls den oberkrainerischen Kirchentypus verwenden.

Im Jahre 1480 war in St. Peter an der Natisone als Pfarrvikar Klement Naistoth aus Škofja Loka angestellt, wo er 1531 starb. Dieser Mann hat in die Slowenisch Venetien auch einen sehr rührigen Malermeister aus Škofja Loka gerufen — den Meister Bartholomäus von Lack. Von diesem Meister kennen wir eine große Menge Fresken sowohl in Oberkrain wie im Görzischer Gebiet; erst in letzter Zeit ist es uns gelungen, die ersten Fresken seiner Hand im Slowenisch Venetien zu finden: an der Triumphbogenwand des Schiffes der St. Luciakirche zu Kravar (Cravero); die Fresken im Presbyterium sind oder stark übermalt oder stammen vielleicht von einer Gehilfenhand. Sie sind mit dem Jahre 1536 datiert. — Sicherlich hat B. von Lack in Slowenisch Venetien auch mehrere andere Kirchen mit Fresken versehen, da er dort öfters verweilte und dort im Jahre 1531 sogar als Testamentzeuge des Vikars Klements Naistoth fungierte.